

Inleiding

EEN RESERVAAT

Het is allemaal de schuld van de meerkoet. Daar moest natuurlijk een boek over komen, en dat kwam er, dankzij de gelauwerde stadsbioloog en koetenkenner Remco Daalder. Op een feestelijke presentatie in het tuinhuis van uitgeverij Atlas Contact troffen een paar gelijkgestemde zielen elkaar aan het vogelbier. Vogels kijken is leuk, maar je moet er wel wat te lezen bij hebben, opperden zij eensgezind. Willem Kloos knikte instemmend van een afstandje.

Een boekblad over vogels en vogels kijken, dat was er nog niet. Ja, er zijn de bekende natuurglossy's en ledenbladen. De adembenemende fotografie doet daar het meeste werk, en dat is mooi. De stukken zijn hoogst informatief. Maar in die visuele weelde missen wij toch iets: de bezieling en de bezetenheid, gevangen in woord, en een enkel beeld. We verlangden naar een nieuw gebied. Een eigen biotoop, een reservaatje waarin het knettert en tettert, zindert en zingt, vloeiend uit de pennen van vogelaars met liefde voor schrijven of schrijvers met liefde voor vogels.

Hier is het.

In Nederland bloeit inmiddels een rijke cultuur van natuurschrijverij. Daar willen we hier graag de vruchten van plukken, met nieuwe, niet eerder gepubliceerde verhalen, notities, fragmenten, dagboeken en ander werk. Lekker lang wanneer de lief-

de dat nodig heeft, kernachtig kort wanneer dat het mooiste is. Alles mag hier, van dagboek tot fictie, van polemieken tot poëzie. Zolang er maar een vogel door het beeld vliegt, en – belangrijker nog – het leesbaar is.

De scharrelaar dus. Tweemaal per jaar vertoont hij zich, gelijk de vogeltrek: eenmaal in het voorjaar, eenmaal in de herfst. In dit eerste nummer komt de tortelduif voorbij. Daar tsjilpt de mus, en hoor hier: de hop. Een ode aan de vogels, aan het schrijven, en natuurlijk aan het lezen. Met als bonus een bijzonder college ‘vogelschrijven’ van Koos van Zomeren, de grootmeester van het genre.

Waarom de scharrelaar? Omdat de meerderheid van de redactie ooit viel voor zijn betoverende blauw. Slechts één armzalige redacteur heeft het in zijn leven vooralsnog zonder moeten stellen. De meerkoet kent hij wel.

De scharrelaar is niet meer te missen.

Emile Brugman

Caspar Dullaart

Saskia van Loenen

Jean-Pierre Geelen

Marja Vuijsje

DE MUS, DE HOP EN DE SIMORGH

De jonge mus die op de rand van mijn smalle balkon was geland dreef zijn moeder tot wanhoop. Vanuit de iep schuin tegenover zat ze hem toe te roepen dat hij daar weg moest, en dat ze er niet over peinsde hem voor mijn neus te komen voeren. Het kuiken blèrde terug dat hij misschien in beweging zou komen als zijn honger was gestild. Hij zat voor mijn raam alsof hij liever de rest van zijn leven bij mij naar binnen bleef kijken dan nogmaals zijn vleugeltjes uit te slaan. Die patstelling duurde een hele poos, lang genoeg om het gevoel van tijdloosheid op te roepen dat het staren naar vogels wel vaker begeleidt. Soms wekte hij de indruk dat hij daar moedwillig had plaatsgenomen om een opgehokt exemplaar van de homo sapiens te bestuderen, soms draaide hij zich naar de straatkant en leek zich bewust van zijn preciaire positie. Van achter het venster voor hem kwam ik met mijn smartphone op fotocamerastand heel dichtbij, in de lucht boven hem was het een komen en gaan van duiven, kraaien en meeuwen, op het trottoir in de diepte beneden had zich een kudde toeristen geposteerd die luidruchtig werd bijgepraat over Anne Frank, Rembrandt van Rijn en de prijs van nederwiet. Zijn moeder sommeerde hem op steeds hogere toon in beweging te komen, maar hij hield voet bij stuk, en al die tijd bleef hij schreeuwen dat hij zin had in een vlieg of een mug of desnoods een mier, want een jonge mus eet graag kleine insecten.

Bij mama mus begon de aandrift haar kind te doen wegfladeren in conflict te raken met haar voederinstinct. Een paar keer kwam ze razendsnel iets in zijn snaveltje stoppen, om daarna weer vanaf haar tak in de iep door te gaan met haar vluchtinstructies.

Gaandeweg begon ik me steeds meer met haar te identificeren. Toen haar kind eindelijk opvloog was ik waarschijnlijk opgeluchter dan zij, want het menselijk vermogen tot vereenzelving met een vogel is ook bij mij nogal sterk ontwikkeld.

De jonge mus en zijn moeder hoorden bij de kolonie die een vaste hang-out heeft in een dichtbegroeide struik verderop. Onze burens hangen er al jaren vogellekkers op, maar de mussen wekken nooit de indruk dat ze daardoor blasé zijn geworden, of dat ze vertrouwen op deze aanvoer van voedsel. Het vrolijk klinkende getjilp dat op je afkomt als je die struik passeert staat haaks op de drang en dwang van het mussenleven. Op kauwen en een handvol andere schrandere soorten na schijnen vogels nooit iets voor de lol te doen. Alles draait om eten en voortplanting en het in rap tempo grootbrengen van nageslacht. Het feit dat ze kunnen vliegen bevrijdt ze niet van deze slavernij. Van de kleinste kolibrie tot en met de machtige condor, allemaal zijn ze de gevangenen van hun reproductieve aandriften. Het is een inzicht dat weinig invloed heeft op de momenten waarop je oog in oog staat met een gevleugelde. Een dier dat zich tussen hemel en aarde kan voortbewegen veroorzaakt bij menig mens een speciale combinatie van fascinatie, weemoed en verlangen.

De Iraaks-Nederlandse schrijver en dichter Rodaan Al Galidi verwoordde dit gevoel kort maar krachtig in de laatste strofe van zijn vers 'Poging om weg te gaan':

Mus,
geef me jouw leven,
ik geef je mijn kooi.

Al Galidi's versje is juist zo sterk vanwege die mus. Had hij een merel of een nachtegaal of een andere met meer romantiek omklede zangvogel ingezet dan waren zijn woorden ten onder gegaan in een dweperig cliché. Wie wil ruilen met een doodgewone mus weet wat lijden is.

De mus is de geranium onder de vogels, een ietwat tuttig geval dat ons te vanzelfsprekend omringt om aanleiding te geven voor grote opwinding of al te zoetelijke poëzie. In sommige gedichten zorgt hij voor lichte melancholie, vaker wordt hij afgeschilderd als een metaforisch figuurtje dat dienstdoet om iets over alledaagsheid te zeggen, of over bangigheid. Ondanks de stoutmoed waarmee hij druk bemenste terrastafeltjes betripelt en soms zelfs aanvallen doet op de appeltaart waarvan jij nog zit te eten gaat hij maar al te vaak door voor een vogeltje van niks, en dat is al eeuwen zo.

De Perzische dichter Farid ud-Din Attar (ca. 1142-1221) was er in zijn verhalende gedicht *De samenspraak van de vogels* zeer duidelijk over welke vogel het beste symbool kan staan voor vreesachtige lieden die zichzelf voor te kwetsbaar en te onbetekenend houden om het grillige pad van de spirituele verheffing te bewandelen. Op de oproep van de in zijn vertelling tot leider benoemde hop om samen met andere vogels op zoek te gaan naar de mythische vogel Simorgh laat Attar van de mus weinig heel:

Dan komt de mus, een zwak lijfje en een klein hartje.
En staat te trillen als een espenblad.
Ze zegt: 'Ik sta met de mond vol tanden,
De moed zinkt me in de schoenen.
Ik ben volslagen hulpeloos, geen centje waard.
Hoe zou een teer schepseltje als ik met dons noch veren
Ooit haar weg naar de Simorgh kunnen vinden?
Er zijn er zoveel die dolgraag willen gaan,
Maar ik, ik durf het echt niet aan.'

De hop geeft de kleine jammeraar lik op stuk:

De hop zegt: 'Jij, hypocriet, die in je wanhoop soms bedroefd,
Soms vrolijk bent, mij houd je niet voor de gek.
Jouw ogenschijnlijke nederigheid is niets dan ijdelheid en trots.
Houd je snavel en ga op weg.'

In *De samenspraak van de vogels* laat Attar naast de mus een stoet andere vogels opdraven om aan te tonen dat we in feite vrijwel allemaal op onze eigen manier geneigd zijn valse excuses aanvoeren om te blijven steken in ingesleten gewoonten en egocentrische kleingeestigheid. Al die vogels krijgen van de hop op hun donder, van de jachtvalk die niet van de vorst die hem voedt wil scheiden (volgens de hop is hij verblind door uiterlijke schijn) tot en met de nachtegaal die in de buurt van de door hem beminde roos zijn liefdesliederen wil blijven zingen:

Wees niet de slaaf van een liefde die zo snel vergaat.
Verlaat de roos en bloos van schaamte, want
Met elke nieuwe lente glimlacht ze je niet toe,
Ze lacht je uit en is dan verdwenen.

Wie wel eens een hop heeft gezien, begrijpt waarom Attar juist deze vogel uitkoos om de rol van geestelijk leider op zich te nemen. Zijn naar roze neigende bruine veren, zijn zwart-witte vleugels en de in elegante zwarte puntjes eindigende kuif die hij bij opwinding opzet als een indianentooi geven hem de uitstraling van een aristocratische gids. Wie wel eens in de buurt van zijn nest is geweest, begrijpt trouwens ook waarom hij zo'n verre en barre tocht wil aanvoeren: zijn nest stinkt zo verschrikkelijk naar poep dat hij ondanks zijn voorname verschijning de bijnaam 'stronthaan' heeft gekregen. Hoe dan ook: in Attars vertelling gaapt er een wereld van verschil tussen de hop en de vo-

gels die zich door hem laten overreden om achter hem aan te vliegen naar de Simorgh.

De samenspraak van de vogels geldt als een van de belangrijkste teksten van een van de nog altijd geliefde middeleeuwse Perzische dichters die worden geassocieerd met het soefisme, de uit de islam voortgesproten leer waarin het loslaten van het ego en het opgeven van materiële verlangens voorwaarde zijn om een toestand van liefdevolle verlichting en ten slotte eenwording met het goddelijke te bereiken. Attars hop zegt het zo:

Als je de greep verbreekt die het zelf heeft op je hart,
Bereik je het doel – zo kom je tot het licht.

In aanvullende verhalen en anekdotes vertelt Attar dat alles draait om een hogere vorm van liefde dan de door platvloerse behoeften ingegeven hunkeringen die daar zo vaak voor worden aangezien, en dat het onbelangrijk is welke religie je aanhangt, want: 'Liefde gaat vroomheid te boven.' En: 'Liefde bekommert zich niet om ketterij of geloof.' Waarmee Attar zich schaarde bij de soefistroming waarin het er niet toe doet of je sjiiet, soenniet, christen, jood, mazdaïst of iemand zonder vastomlijnd geloof bent. Net zomin als het in zijn beroemde tekst van belang is bij welke soort de vogels horen die samen met de hop op avontuur gaan. Nog voordat hij ze naar de Simorgh laat trekken maakt Attar geen onderscheid meer tussen de mus, de valk, de nachtegaal, de reiger, de eend, en alle andere die hij aanvankelijk bij naam noemt. Op de hop na heten ze nu allemaal alleen nog maar vogel. Het neemt niet weg dat Attars hop nog heel wat malen zijn overtuigingskracht moet gebruiken om de vogels bij de les te houden, want de tocht naar de Simorgh is lang en telt vele beproevingen. Wel zeven valleien moeten ze oversteken, de valleien van zoeken, liefde, kennis, onthechting, een-

heid, verbijstering, ontbering en de dood, en alle zeven valleien zijn voorzien van de nodige voetangels en klemmen. Heel wat vogels zullen het leven laten, onder de overblijvers is vaak de wanhoop nabij. De ene vogel vraagt de hop om kracht, de andere raakt zo aan het somberen dat hij zijn hele leven als een grote teleurstelling beschouwt, en weer een andere schept volgens de hop veel te veel op over de mate waarin hij zijn hart heeft verpand aan de Simorgh.

In 'de vastberaden vogel' die van de hop extra aanmoediging krijgt ('Moed is de levenskracht die onze vleugels sterkt') meen ik toch nog iets te herkennen van onze eigen huis-tuin-en-keukenmus:

Al lijkt ik klein, wanhopig, zwak,
Ik brand van enthousiasme bij uw woorden.

In de Perzische literatuur is de Simorgh een bekende verschijning. Door de eeuwen heen duikt hij steeds weer op in teksten. Op schilderijen, miniaturen, munten, borden en andere kunstuitingen verschijnt hij in verschillende gedaanten. Soms als een pauwachtige, soms met een hondenkop, soms met de gelaats-trekken van een mens, vaak met veel rood en/of blauw, bijna altijd met staartveren die uitlopen in lange sluiers. In het Perzisch betekent *si morgh* dertig vogels. Het gaat dan ook om een zeer grote vogel, eentje die zelfs in staat is zware zoogdieren te voeren.

Ruim honderdvijftig jaar voordat Farid ud-Din Attar *De samspraak van de vogels* schreef was het voor Ferdowsi, grondlegger van de Perzische poëzie, al vanzelfsprekend dat de Simorgh een rol van betekenis moest spelen in *Het boek der koningen* [Shāhnāme] dat hij rond het jaar 1010 voltooide. In zijn op rijm geschreven epos over de regeringsperioden van vijftig koningen die over Iran regeerden voordat het land in de ze-

vende eeuw door islamitisch-Arabische troepen werd veroverd, is de Simorgh een roofvogel met bovennatuurlijke krachten en een onverwoestbare aanhankelijkheid aan een dynastie van legendarische ridders.

De eerste keer dat Ferdowsi het vliegende gevaarte laat verschijnen is de vogel op zoek naar eten voor haar jongen die in haar nest hoog in het Alborzgebergte zitten te reikhalzen naar een goed stuk vlees. Op de rotsen die ze afspeurt vindt ze een huilende mensenbaby. Aanvankelijk neemt ze hem mee als prooi voor haar kuikens. 'Maar God, de goede gever, die alles wat gebeuren moet heeft voorbestemd, toonde Zijn barmhartigheid,' schrijft Ferdowsi. En: 'Het is verbazingwekkend, maar zij betoonden hem liefde, terwijl ze zich verwonderden over zijn mooie gezicht.'

De baby is Zāl, een albino die vanwege zijn witte haar door zijn vader is verstoten. Op het heetst van de dag is hij op de rotsen achtergelaten om een snelle dood te sterven. Dankzij de Simorgh wordt hij toch nog de trots en glorie van zijn volk en zijn vorst, en in de eerste plaats van zijn vader. Niet alleen voedt de Simorgh hem met de beste stukjes vlees die ze kan vinden, ook leert ze hem de Perzische taal en andere vaardigheden die een menskind nodig heeft om uit te groeien tot een gerespecteerd strijder.

Zāl wordt minstens zo'n grote vechtjas als zijn berouw tonende vader met wie hij eensgezind zijn koning gaat dienen. De Simorgh zal hem en zijn nazaten meerdere malen uit benarde situaties redden.

In *De samenspraak van de vogels* lijkt het er lang op dat bij de volgelingen van de hop de gedachte heeft postgevat dat de Simorgh die zij zoeken net zo'n schepsel van vlees en bloed moet zijn als de roofvogel die Ferdowsi beschrijft in *Het boek der koningen*. De Simorgh die zij aantreffen blijkt echter niet de majestueuze soortgenoot die ze hadden verwacht. Bij Attar is de Si-

morgh wat hij volgens hedendaagse soefi's nog steeds is: geen uit de kluiten gewassen vogel maar een verzinnebeelding van het goddelijke, vergelijkbaar met de duif die op katholiek geïnspireerde schilderijen en prenten dienstdoet als symbool van de heilige geest.

Attars vertelling eindigt als er dertig vogels (si morph) over zijn die 'het paleis van de Simorgh' bereiken. Daar aangekomen ontdekken ze dat de weg die ze hebben afgelegd niet naar een waarneembare gestalte leidt, maar naar de spiegeling van hun ware – van alle aardse ballast ontdane – zelf: 'Toen ze de Simorgh vonden, vonden ze zichzelf'

Of zich onder de dertig vogels die de eindstreep haalden ook nog een mus bevond komen we uiteraard niet te weten. Als hun tocht is volbracht, is er helemaal geen plaats meer voor onderscheidende kenmerken. Toch moet ik altijd even aan Attars Simorgh denken als een uit koers geraakte mus heeft plaatsgenomen op de rand van mijn balkon.

Van alle vogels zie ik zowel mezelf als het gros van mijn medemensen nog het meeste terug in de mus: een zwak en in wezen angstig vogeltje met veel hardnekkig gedrag en een boel praatjes.

Tjielp tjielp – tjielp tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp – tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp tjielp tjielp tjielp
tjielp tjielp tjielp

Tjielp
etc.

–Jan Hanlo, 'De mus'

Gebruikte literatuur

- Al Galidi, Rodaan, *Koelkastlicht* (Jurgen Maas, 2016)
- Ferdowsi, Abolqāsem, *Het boek der koningen [Shāhnāme]. De verhalen van Rostam* (Bulaaq, 2012)
- Mussenlust. De huismus in 50 gedichten en 150 tekeningen van Peter Vos*, samengesteld door Peter Müller met medewerking van Jean-Pierre Geelen (Uitgeverij Müller, 2018)
- Ud-din Attar, Farid, *The Conference of the Birds. Translated and with an introduction by Afkham Darbandi and Dick Davis* (Penguin, 1984)
- Ud-din Attar, Farid, *De samenspraak van de vogels. Een keuze uit de soefi-poëzie van Farid Ud-din Attar* (Synthese, 2009)

